

مهدی علی خان بهادر جنگ دولتمرد ایرانی در کمپانی هند شرقی انگلیس

• دکتر مسعود مرادی

عضو هیأت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان

نیکو اندیشند — گورنر دکنین، اول میرزا مهدی علیخان خراسانی را که مدتها در هندوستان و از متوسلان او بود، از بمبئی از جانب خود به سفارت فرستاد تا به ملاحظه نزدیک و دور و مشاهده اوضاع دربار معدلت دستور حقایق آن نواحی را دریافته بعرض اولیاء کمپنی رساند و چنان کرد.

شرح این مأموریت در مجموعه جعفری به خوبی خود را نمایانده است. اعزام هیأت انگلیسی به سرپرستی مالکوم از جانب ولزی از هند به دربار فتحعلیشاه قاجار نشانگر این موفقیت است این مجموعه از بر خوردهای دربار ایران با کارگزاران استعماری انگلستان در قرن ۱۸ اطلاعات بسیار ارزشمندی بدست می دهد. اگرچه مطالب مندرج در کتاب بسیار موجز و خلاصه است اما هر کلام آن اشاره بر صدها مطلب داشته که راه را برای محققان در جست و جوی شناخت تاریخ ایران و ممالک همجوار و ارتباط با استعمار غرب روشن می نماید.

یکی از مأموریت های مهدی علیخان خراسانی تحریک و تهییج دربار ایران علیه فرانسه بود که با توجه به موفقیت های ناپلئون، اهداف و منافع استعماری انگلستان را به شدت با خطر مواجه کرده بود. او که خود در جنگی موفقیت آمیز علیه فرانسه به نفع انگلیسیان شرکت کرده بود در این اقدام نیز موفق گردید و دربار ایران را در جهت گیری به نفع انگلستان و به ضرر فرانسه وادار نماید.

محمد جعفر نویسنده کتاب اطلاعات گران بهایی از ایرانیان مقیم هند که بعضاً در خدمت اهداف کمپانی هند شرقی بودند به دست می دهد. او نشان می دهد که چگونه دربار غافل شاه ایران از هموطن خود نیز بیم داشته و فریب بزرگنمایی های او از سیاست انگلستان در جهان را خورده و به پیروی از خواسته های آنان اقدام نموده است.

مهدی علیخان در بازگشت از ایران عازم کرمانشاه و از آنجا عتبات عالیات شده و مبالغ هنگفتی جهت تعمیر بقاع متبرکه کمک به حاجتمندان، آن سرزمین نمود. سپس از طریق بندر بصره با کشتی های انگلیسی به سوی بوشهر حرکت کرد. از بوشهر عازم بمبئی گردید و مورد استقبال حاکم انگلیسی آنجا قرار گرفت.

مجموعه جعفری اثر محمد جعفر، فرزند محمد خان یا محمد جان و نوه مهدی علی خان خراسانی می باشد که در برگزیده مطالب بسیار ارزشمندی در حوادث روزگار پس از نادرشاه و شرح زندگی یکی از کارگزاران ایرانی دستگاه استعماری بریتانیا است. این کتاب در ده فصل تدوین شده است که همانند یک کشکول شامل مطالب متنوع و گوناگونی است.

فصل اول در احوال خاندان نواب خلدآشیان اعتماد الدوله میرزا مهدی علی خان بهادر، مشهور به حشمت جنگ از اعظام و اشراف ملک خراسان است. او فرزند میرزا محمد صادق خان، حکیم باشی نادرشاه بود. اجداد وی در عهد سلاطین صفویه عنوان وزارت خراسان را داشتند. میرزا محمد صادق خان در هنگام قتل نادر در اردو با او حضور داشته است. پس از آن به مشهد مراجعت نمود و مقیم آن روضه رضوان گردید. در نوبت دوم حکومت شاهرخ به عنوان سفیر «روم» برگزیده و او نیز فرزندش مهدی علی خان را عازم آن دیار کرد. مهدی علی خان در ربیع الاول ۱۱۸۵ هـ. ق عازم استانبول شد و در آنجا به انجام مأموریت خود پرداخت. در همانجا بود که اخبار شورشها و ناآرامیهای مشهد به او رسید. از ادامه مأموریت خود صرف نظر و راهی شام، مکه و عتبات گردید، از همانجا در سال ۱۱۹۳ هجری قمری راهی بندر سورت گردید.

علت آمدن مهدی علی خان خراسانی به هندوستان چندان روشن نیست ولی آمدن او نتایج بسیار مهمی برای کمپانی هند شرقی انگلیس و سیاستهای انگلستان در منطقه «هندوستان، افغانستان و ایران» داشته است. این اهمیت حتی برای کسانی چون میرزا عبداللطیف شوشتری معلوم بود، وی می نویسد: جماعت انگلیسیه که مال اندیش و عاقبت بین و مدام علاج واقعه را پیش از وقوع می نمایند، دیدند که افغانه کابل و قندهار که سلطنت ایشان در آن اوقات به زمان شاه ابدالی غلژه قرار گرفته بود. هندوستان و ممالک محروسه کمپنی را از مقوله و الجار الجنب اند به فکر این افتادند که دست او را از ممالک هند کوتاه نمایند که قصد این مملکت و تعرض به این نواح پیرامون خاطر او نگردد و فکری که در این کار کردند - و چه

► نمای بیرونی مسجد جامع
فاتح پورسیکری (۷۸ - ۱۵۶۸)
www.Jollybengali.Net/islam

مجموعه جعفری نوشته محمد
جعفر در برگیرنده مطالب بسیار
ارزشمندی در حوادث روزگار پس
از نادرشاه و شرح زندگی یکی از
کارگزاران ایرانی دستگاه هند
بریتانیا است

محمد جعفر در کتاب «مجموعه
جعفری» اطلاعات گران بهایی از
ایرانیان مقیم هند که بعضاً در
خدمت اهداف کمپانی هند شرقی
بودند به دست می‌دهد

بهادر علمداری مع عمده عهدهای دیگر بوجه احسن انصرام داده بعد از آن امورات همکار نامدار مذکور متعلقه بندر ابوشهر به خان مرحوم موصوف تفویض گردیده چنانچه به فضل الهی امورات را چنان انجام داده که موجب استرضاء خاطر و توصیف صاحبان عظیم الشان انگریز بهادر هم در دیار هند و هم در مملکت فرنگ گشته و مبرهن شده که به سمت بنادر عرب اجرای روانگی لشکر هند بنابر اخراج قوم فرانسیس از بلاد مصر تردهای شایسته و تدابیر صابیه بکار برده و حصول مدعای سرکار در آن دیار نموده باز به ابوشهر مراجعت نمودند لهذا زبده نوئینان عظیم الشان مشیر خاص حضور فیض معمور پادشاه کیوان بارگاه سلطان انگلستان اشرف الاشراف مارکوئیس ولزلی گورنر جنرال بهادر ناظم ممالک کمپنی انگریز بهادر و امیر اعظم عساکر پادشاهی و سرکار کمپنی متعلقه کشور هند نظر بر نیک خدمتی و فدویت نواب مرحوم نموده وجه وظیفه برای پرورش نواب مرحوم و پسرانش از سرکار کمپنی انگریز بهادر مقرر ساخته عنایت فرموده‌اند که از تحصیل معاش فراغ خاطر داشته بدعای ازدیاد مدارج این دولت ابد مدت مشغول باشند.»^۱

پی‌نوشت:

۱. شوشتری، میر عبداللطیف، تحفه العالم، به کوشش صمد موحد، کتابخانه طهوری، صص ۸۲-۴۸۱.

از این زمان به بعد در خدمات نظامی ظاهرأ به نفع انگلستان علیه فرانسه جنگید. پس از پیروزی بهایی که بدست آورد و باعث شکست فرانسویان در مصر گردید از سمت خود جهت اقامت در عتبات استعفاء نمود. حاکم بمبئی جوناتان دنکین ماهی هشتصد روپیه مقرری برای وی در نظر گرفت. او در ۱۷ ربیع الثانی ۱۲۱۹ هـ. ق (۲۵ جولای ۱۸۰۴) درگذشت.

نویسنده بخشهایی از کتاب دبستان المذاهب را توسط مهدی علیخان خلاصه شده بود می‌آورد. در ادامه کتاب بخشهایی از حوادث و رخدادهای هند درج شده و صفحاتی به اخلاق و پند و نصایح اختصاص یافته است.

در هنگام مرگ مهدی علیخان حشمت جنگ اطلاعیه ای از جانب فرمانروای انگلیسی هند به شرح زیر صادر شد که حکایت از خدمات شایان او به دولت استعماری بریتانیا دارد:

«به تاریخ بیست و پنجم ماه جولای سنه ۱۸۰۴ عیسوی مطابق هفدهم شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۱۹ هجری نواب میرزا مهدی علیخان بهادر حشمت جنگ به مشیت ازلی و تقدیر لم یزلی از این جهان فانی به سرای جاودانی شتافت و چون تاریخ تولد نواب مرحوم روز بیست و سوم شهر ربیع الاول سنه ۱۱۶۸ هجری بوده است تا روز وفات عمر آن مغفور پنجاه و یک سال قمری و بیست و چهار روز می‌باشد و مخفی نماند که مولد نواب غفران پناه مسطور ولایت خراسان است و نسلش از شرفا و نجبای آن دیار بوده قریب بیست سال است که از آنجا در دیار هند رسیده و تا مدت ده سال در پرکرات متعلقه ضلع بنارس به حکومت همکار کمپنی انگلیس